

HEDERS
FÖRTRYCK
.SE

Hedersrelaterat våld och förtryck.

Handbok för skola och socialtjänst om
skyldigheten att se och hjälpa utsatta.

Innehåll

Förord	3
De mänskliga rättigheterna och svensk lagstiftning	4
Lagstiftning mot barn- och tvångsäktenskap.....	6
Lagstiftning mot könsstympning av flickor och kvinnor.....	8
Föräldrabalken.....	9
Vad menas med hedersrelaterat våld?	11
Våldets konsekvenser	14
Skolans arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck	16
Att agera förebyggande och motverka förtryck av mänskliga rättigheter	17
Att reagera vid upptäckt av hedersrelaterat våld och förtryck	21
Rutiner vid stöd till elever utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck	24
Socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck	28
Att tänka på vid en anmälningssituation.....	30
Anmälan/ansökan.....	30
Förhandsbedömning.....	30
Kartläggning av utsattheten.....	32
Att tänka på vid skyddsbedömning.....	36
Att tänka på vid en utredning.....	37
Riskbedömning.....	38
Beslut om insatser	38
Inför placering i skyddat boende.....	40
Att tänka på inför det fortsatta arbetet.....	41
Om skyddsåtgärder	42
Namnbyte.....	42
Sekretessmarkering.....	42
Skyddad folkbokföring.....	42
Fingerade personuppgifter	42
Långsiktigt stöd och skydd	43
Läs mer	43

Förord

Det här är den tredje reviderade upplagan av handboken om hedersrelaterat våld och förtryck. Handboken ger vägledning till yrkesverksamma främst inom skola och socialtjänst, kring arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, barnåktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor.

Arbetet tar utgångspunkt i alla människors grundläggande rättigheter, om rätten att få vara barn, rätten till kroppslig integritet och att få bestämma över sin egen kropp och sexualitet, rätten att få forma och påverka sitt eget liv och rätten till ett liv fritt från våld och förtryck.

Handboken förmedlar kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och kan även utgöra ett stöd i arbetet med att ta fram handlingsplaner och diskutera arbetsätt och rutiner avseende arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inom olika organisationer och verksamheter. I handboken finns en mall för hur man på en enskild skola kan ta fram en handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck. Den innehåller också en praktisk metod för hur socialtjänsten kan agera i och hantera ärenden med hedersrelaterat våld.

Vår förhoppning är att handbokens konkreta ansats ska utgöra ett stöd i mötet med den utsatta målgruppen samt leda till ett handfast samarbete mellan olika verksamheter – inte minst mellan skola och socialtjänst. Som stöd i arbetet med att ta fram samverkansrutiner kan ni använda er av det metodstöd som finns att hämta på Länsstyrelsen Östergötlands webbplats www.hedersfortryck.se.

Syftet med den här handboken är att flickor, pojkar, kvinnor och män som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, barnåktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning ska få så bra stöd och insatser som möjligt.

Carl Fredrik Graf
Landshövding

De mänskliga rättigheterna och svensk lagstiftning

"All forms of violence against women and girls committed in the name of honour should be criminalized and those deliberately participating in, facilitating, encouraging or threatening violence against women and girls in the name of honour should be penalized."

FN:s förre generalsekreterare Kofi Annan

Förenta Nationerna (FN) och Sverige som en av dess medlemsstater tar tydligt avstånd från hedersrelaterat våld och förtryck. I grunden för arbetet mot hedersrelaterat förtryck och våld finns FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, FN:s konvention om avskaffande av all diskriminering av kvinnor (kvinnokonventionen) samt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Dessa ger individuella rättigheter som de stater som har ratificerat konventionerna förbinder sig att värna. Barnkonventionen är dessutom sedan 1 januari 2020 lag i Sverige.

Sverige har även undertecknat Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen).

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

- ARTIKEL 1 Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De är utrustade med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av broderskap.
- ARTIKEL 3 Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.
- ARTIKEL 16 Vuxna män och kvinnor har rätt att utan någon inskränkning på grund av sin ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj. De äger lika rättigheter vid giftermål, under äktenskapet och vid äktenskapets upplösning.
- ARTIKEL 30 Intet i denna förklaring må tolkas såsom innebärande rättighet för någon stat, grupp eller person att ägna sig åt verksamhet eller utföra handling, som syftar till att omintetgöra någon av här i uttalade fri- och rättigheter.

FN:s konvention om avskaffande av all diskriminering av kvinnor

ARTIKEL 1 I denna konvention avser uttrycket "diskriminering av kvinnor" varje åtskillnad, undantag eller inskränkning på grund av kön som har till följd eller syfte att begränsa eller omintetgöra erkännandet av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på det politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller medborgerliga området eller något annat område för kvinnor, oberoende av civilstånd och med jämställdheten mellan män och kvinnor som grund, eller åtnjutandet eller utövandet av dessa rättigheter och friheter.

FN:s konvention om barnets rättigheter

ARTIKEL 2 1. Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.

ARTIKEL 12 1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet

ARTIKEL 12 5. Parterna ska säkerställa att kultur, sedvänja, religion, tradition eller så kallad heder inte ska kunna betraktas som ett rättfärdigande av någon våldshandling som faller inom ramen för denna konvention.

ARTIKEL 31 2. Parterna ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att säkerställa att utövandet av umgängesrätt eller vårdnad inte äventyrar brottsoffrets eller barnens rättigheter och säkerhet.

ARTIKEL 37 5. Parterna ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att säkerställa att uppsåtliga gärningar som består i att tvinga en vuxen person eller ett barn att ingå äktenskap är straffbelagda.

I en resolution i FN:s generalförsamling år 2001 uppmanas medlemsstaterna att hålla följande i åtanke:

***”That crimes against women committed in the name of honour are a human rights issue and that States have an obligation to exercise due diligence to prevent, investigate and punish the perpetrators of such crimes and to provide protection to the victims, and that failure to do so constitutes a human rights violation.”*¹**

FN:s medlemsstater har således en skyldighet att förebygga och utreda hedersrelaterat våld och förtryck samt att bestraffa förövare och tillhandahålla skydd för offren. Att underlåta detta är ett brott mot de mänskliga rättigheterna.

I ytterligare en resolution betonas behovet av att medlemsstaterna ökar sina insatser för att eliminera alla former av våld mot kvinnor, oavsett om det sker i det offentliga eller i det privata:

***”The General Assembly [u]rges Member States to strengthen awareness and preventive measures for the elimination of all forms of violence against women, whether occurring in public or private life.”*²**

Lagstiftning mot barn- och tvångsäktenskap

Den 1 juli 2014 trädde ny lagstiftning mot äktenskapstvång i kraft, vilket innebär att det både är straffbart att tvinga någon att gifta sig och att pressa någon att gifta sig mot sin vilja. Även försök och förberedelse till äktenskapstvång är kriminaliserat i och med den nya lagstiftningen, liksom att lura någon att resa utomlands i syfte att hen ska giftas bort genom tvång eller utnyttjande.

Möjligheten för barn att få dispens för att gifta sig har tagits bort i och med den nya lagstiftningen och möjligheten att erkänna utländska barnäktenskap har begränsats till fall där det finns synnerliga skäl. Även när det gäller utländska fullmaktsäktenskap (äktenskap som ingås utan att parterna är samtidigt närvarande) krävs det numera synnerliga skäl för ett erkännande.

Sedan 1 juli 2020 är barnäktenskap straffbelagt. Det innebär att vuxna inte får förmå eller tillåta ett barn att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse.

---

1. United Nations, Resolution 55/66, s. 1

2. United Nations, Resolution 55/68, s. 3

Brottsbalken 4 kap. Om brott mot frihet och frid

4 c § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år.

Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och
2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år, döms för barnäktenskapsbrott till fängelse i högst fyra år. För barnäktenskapsbrott döms också den som i annat fall förmår eller tillåter en person som inte har fyllt arton år att ingå ett äktenskap som är giltigt på sätt som anges i första stycket eller en äktenskapsliknande förbindelse enligt vad som anges i andra stycket. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år. **Lag (2020:349).**

4 d § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen ska utsättas för en sådan gärning som anges i 4 c §, döms för vilseledande till äktenskapsresa till fängelse i högst två år. **Lag (2020:349).**

Från och med januari 2019 gäller ytterligare skärpt lagstiftning som innebär ett förbud mot att erkänna utländska barnäktenskap. Förbudet gäller oavsett vilken anknytning till Sverige som personerna hade när äktenskapet ingicks eller hur gamla de är när frågan prövas av en myndighet. Om minst en av personerna fortfarande är ett barn vid prövningen ska det aldrig gå att göra undantag från förbudet.

Lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

8 a § Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige

1. om någon av parterna var under 18 år vid tidpunkten för äktenskapets ingående,
2. om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits något annat hinder mot äktenskapet enligt svensk lag och minst en av parterna då var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige,
3. om det är sannolikt att äktenskapet har ingåtts under tvång, eller
4. om parterna inte var närvarande samtidigt vid äktenskapets ingående och minst en av dem då var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige.

Första stycket gäller inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

Lagstiftning mot könsstympning av flickor och kvinnor

Könsstympning av flickor och kvinnor är förbjudet enligt lag i Sverige, även om flickan blir könsstympad utanför Sveriges gränser. Könsstympning är ett brott mot de grundläggande mänskliga rättigheterna och mot barns och kvinnors rättigheter. Det är en form av grov misshandel och övergrepp, som hör samman med föreställningen om att mäns och familjers heder beror på kvinnors och flickors sexualitet och sexuella beteende.

Lag med förbud mot könsstympning av kvinnor

1 § Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.

Lag (1998:407)

2 § Den som bryter mot 1 § döms till fängelse i lägst två och högst sex år.

Är brottet med hänsyn till omständigheterna mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om könsstympningen är särskilt omfattande eller om gärningen har orsakat livsfara eller allvarlig sjukdom eller om gärningsmannen i annat fall har visat synnerlig hänsynslöshet.

För försök, förberedelse och stämpling samt för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott döms det till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Lag (2017:333)

3 § Den som har begått brott enligt denna lag döms vid svensk domstol även om 2 kap. 2 eller 3 § brottsbalken inte är tillämplig.

Bestämmelser om krav på tillstånd att väcka åtal i vissa fall finns i 2 kap. 5 § brottsbalken. **Lag (1999:267)**

Könsstympning är en allvarlig kränkning av flickors och kvinnors rättigheter och integritet. Den hotar deras fysiska, sexuella, reproduktiva, psykologiska och sociala integritet. Barnkonventionens artikel 24 ålägger staterna att vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa. Med traditionella sedvänjor avses i första hand könsstympning av flickor.

Föräldrabalken

Enligt Föräldrabalken ska föräldrar i takt med att barnen blir äldre ge dem mer frihet, en frihet som är starkt begränsad i sammanhang där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer. Det kan exempelvis handla om att inte få umgås med kompisar, att inte få vidareutbilda sig eller att inte själv få välja vem man vill leva tillsammans med.

Föräldrabalken 6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. *Lag (1983:47)*

11 § Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. *Lag (1983:47)*

Synen på föräldraskap och barnuppfostran kan bli grogrund för problem i familjer med normer kring individuella rättigheter samt barns och kvinnors rättigheter som skiljer sig mycket från svensk lagstiftning. Problemen kan uppstå utifrån olika aspekter:

- Behovet av att bevara den egna gruppens identitet, ett behov som dessutom kan förstärkas i mötet med det som är nytt och främmande.
- Barnen kan ha lättare än de vuxna att hitta sin plats i det nya samhället. Genom sin skolgång lär sig barnen språket och får större medvetenhet om sina individuella rättigheter. Att barnen på så sätt integreras snabbare i samhället och kan behöva agera länk mellan föräldrarna och samhällsinstanser, kan både leda till att barnet får ta ett för stort ansvar och att föräldrarna känner sig maktlösa.
- Föräldrarna kan uppleva att de förlorar kontrollen över sina barn, och kan då se det som nödvändigt att införa begränsningar som kanske inte ens var aktuella i det tidigare hemlandet. Det drabbar då ofta särskilt flickor och unga kvinnor, som kan bli utsatta för stark social kontroll.

Även i de fall då föräldrarna accepterar och/eller ställer sig bakom barns och kvinnors rättigheter kan det finnas andra i omgivningen, såväl släkt som andra personer, som utövar påtryckningar på föräldrarna att upprätthålla traditionella normer och värderingar. Ryktesspridning främst kring flickors och unga kvinnors beteende kan påverka hela släktens anseende och blir därför en angelägenhet för alla släktingar, oavsett om de befinner sig i eller utanför Sverige. Hedersrelaterat våld och förtryck har således en transnationell dimension.

När man pratar om hedersrelaterat våld och förtryck finns det en risk att bidra till att generalisera och kategorisera människor från vissa delar av världen, att vi tillskriver alla människor med ett specifikt ursprung samma sätt att se på uppfostran, sexualitet och möjligheten att påverka sitt liv.

Dock är det lika problematiskt att inte våga synliggöra det hedersrelaterade våldet och förtrycket. På samma sätt som vi måste våga prata om mäns våld mot kvinnor, även om det kan leda till att många män känner sig oskyldigt utpekade som förövare och många kvinnor stämplade som offer, måste vi våga uppmärksamma det hedersrelaterade våldet.

Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

Regeringen har beskrivit hedersrelaterat våld och förtryck som ett allvarligt samhällsproblem vars konsekvenser är oacceptabla.

För att kunna möta de som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck på ett säkert och adekvat sätt måste vi se deras specifika behov.

Att inte synliggöra deras livssituation är enligt FN ytterligare ett brott mot de mänskliga rättigheterna, men då från statens sida. Vår huvudsakliga uppgift är att se till att stoppa alla former av förtryck och våld, oavsett vilken grund de vilar på.

Våld kan ta sig olika uttryck:

- **Fysiskt våld**, allt ifrån enstaka slag till systematisk misshandel och även mord. Även till exempel könsstympning, att klippa av en flickas/kvinnas hår mot hennes vilja eller att bli skållad.
- **Psykiskt våld**, såsom kontroll, kränkningar, hot, skuld- och skambeläggning.
- **Socialt våld**, exempelvis att bli isolerad, utfrysad eller bannlyst.
- **Sexuellt våld**, såsom sexuella övergrepp, men även våldtäkt som följd av ett påtvingat äktenskap.
- **Latent våld**, t.ex. att leva med rädsla för att utsättas för våld, utifrån tidigare erfarenheter av att familjemedlemmar har utsatt och utsatts för våld eller att själv ha blivit utsatt.
- **Försummelse**, såväl känslomässig som fysisk.
- **Materiellt våld**, genom att förövaren exempelvis slår sönder den utsattas personliga ägodelar eller andra saker i hemmet.
- **Ekonomiskt våld**, såsom att inte ha tillgång till egna pengar, att nekas utbildning och möjlighet att försörja sig själv, att bli lurad/tvingad att skriva på exempelvis lånedokument eller att förövaren förfalskar den utsattas underskrift (urkundsförfalskning).

Bakom hedersrelaterat våld och förtryck ligger ett kollektivt tryck om att upprätthålla de gemensamma normerna och/eller att återupprätta familjens eller släktens anseende. Det innebär också att det finns förväntningar och/eller krav på att sätta familjens, släktens eller ett ännu större kollektivs intressen framför sina egna. Den som inte gör det riskerar att övertalas, pressas eller utsättas för fysisk eller psykisk bestraffning. Val av partner är till exempel många gånger inte en individs eget val utan är en angelägenhet för familjen eller ett större kollektiv. Själva våldsutövandet kan också ha en kollektiv karaktär, det vill säga att det ofta är fråga om flera förövare från familjen och ibland även släkten. Våldet kan också vara sanktionerat och/eller pådrivet av familjemedlemmar eller släktingar som inte direkt medverkar i att utöva våld, eller som underlåter att skydda den utsatta från våld.

Regeringens definition av hedersrelaterat våld och förtryck

Med hedersrelaterat våld och förtryck avses att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen. Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete, äktenskap och äktenskapsskillnad. I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig brottslighet såsom t.ex. hot om våld och våld, inklusive dödligt sådant. För de individer som försöker trotsa kontrollen kan följderna bli allvarliga.

Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släktration, som bl.a. innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnat familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende. Hedersnormerna grundar sig i en föreställning om heder som inte delas av övriga samhället och som strider mot principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Till hedersnormerna hör bl.a. uppfattningen att familjens rykte och anseende är avhängigt kvinnliga familjemedlemmars kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal.

I familjer som lever med hedersnormer är det oftast männen som bestämmer, men även kvinnor kan utöva hedersförtryck. Det förekommer också att pojkar och unga män är utsatta för hot, kontroll och begränsningar samt äktenskapstvång som har sin bakgrund i hedersrelaterade normer. Pojkar förväntas också i stor utsträckning att bevaka och kontrollera sina systrar eller andra kvinnliga släktingar. Brottsligheten syftar till att på ett omotiverat sätt skambelägga barn och unga människor som fritt vill utforma sina liv och själva bestämma vem de vill leva med.

Regeringens proposition 2019/20:131, sid. 24

Det är i störst utsträckning flickor och unga kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck, men även pojkar kan drabbas. Att bryta mot systemet ställer höga krav på individen och då krävs det att samhället ställer upp med skydd och stöd, oavsett vem det är som väljer att bryta sig loss.

Familjens rykte och anseende är beroende av flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Det innebär att rykten kan räcka för att en familj ska anses förlora sin heder. Kontrollen av kvinnans oskuld och sexualitet betraktas som nödvändig för att upprätthålla familjens anseende. Det kan också medföra att flickor och kvinnor som utsätts för sexuella övergrepp inte vågar berätta om det, och att de skuldbeläggs om det kommer fram. Föreställningen om att mäns och familjers heder beror

på kvinnors och flickors sexuella beteende hör också samman med förekomsten av barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning.

Då bi- och homosexualitet inte är accepterat i en hederskontext är något annat än en heterosexuell relation otänkbart. Detsamma gäller personer med en könsidentitet som inte överensstämmer med det biologiska könet. Bland hbtq-ungdomar som lever under sådana förhållanden kan det därför finnas en ökad risk för psykisk ohälsa och självdestruktivitet.

Det krävs en stark kollektiv kontroll för att förhindra att någon familjemedlem drar skam och vanära över sin familj. Eftersom skammen drabbar hela familjen kontrollerar familjemedlemmar aktivt varandras beteende. Både männen och kvinnorna i familjen, och även syskon kan därför aktivt delta i utövandet av våld och förtryck. Många gånger får pojkarna en central roll i att kontrollera sina systrars och kvinnliga kusiners beteende. Det är viktigt att se pojkars utsatthet när de tvingas ta en sådan kontrollerande roll, en roll som också påverkar deras eget livsutrymme. Syskon till en utsatt person kan ha bevittnat våld och förtryck och även själva blivit utsatta och begränsade.

I ett sammanhang där det förekommer hedersrelaterat våld och förtryck är det den utsatta som skuldbeläggs. Ett normbrott ses som ett oåterkalleligt felsteg och måste medföra ett straff, fysiskt, psykiskt eller socialt. Detta samtidigt som förövaren ges rätt, uppmuntras eller tvingas att straffa den utsatta personen.

Våld och förtryck blir därmed normaliserat, och även de utsatta kan internalisera kollektivets normer. I det här läget är det viktigt att ge såväl exempelvis en utsatt ung kvinna som en bror som deltar i förtrycket, möjlighet att reflektera över situationen och få stöd i att inte tvingas till något som känns fel och strider mot lagstadgade rättigheterna.

Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner

Det är också viktigt att påminna om att många utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning är barn. Allmänna Barnhuset har i rapporten *Det är mitt liv!* (2018) pekat på kopplingen mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner. Rapporten bygger på en nationellt representativ elevenkätundersökning genomförd i årskurs 9 i grundskolan och årskurs 2 på gymnasiet.

Undersökningen visade att 88 procent av de elever som inte får välja sin framtida partner hade utsatts för någon form av barnmisshandel någon gång under uppväxten (jämfört med 42 procent bland elever som själva får välja framtida partner). Det handlar om fysisk misshandel, psykisk misshandel, att bevittna våld mot en förälder, sexuella övergrepp och försummelse. Bland elever som inte får välja sin framtida partner hade 58 procent utsatts för fysisk barnmisshandel (jfr 24 procent), såväl mindre allvarliga som mycket allvarliga former. Kraftiga slag, sparkar, att bli

skällad med het vätska, att bli klämd över strupen/halsen, slag med tillhyggen och hot eller skador av kniv/skjutvapen var vanligare än bland andra elever. Det var också vanligare att de utsatts för flera olika typer av våld, och/eller våld vid upprepade tillfällen (s.k. multiutsatthet)¹.

Våldets konsekvenser

Både att anpassa sig till och att göra motstånd mot normer kopplade till heder, skam, sexualitet, kön, makt och sociala relationer har en inverkan på den drabbades fysiska och psykiska hälsa, på kort och lång sikt. Det kan handla om direkta fysiska skador av misshandel och övergrepp, men också olika psykiska, fysiska och psykosociala symptom som en konsekvens av att leva med maktlöshet, rädsla, skam och skuld. Olika individer kan hitta olika sätt att anpassa sig och göra motstånd mot hedersnormer, våld och förtryck och de konsekvenser detta kan leda till. Vissa kan ha undertryckt egna känslor och intressen och anpassat sig till de kollektiva normerna under lång tid. För andra kan olika former av motstånd ha varit en genomgående strategi som bidragit till att den unga i högre grad upplever sig vara ett subjekt.

Fysiska konsekvenser

Blåmärken, rodnader och sår är exempel på fysiska konsekvenser av våld, men det är viktigt att komma ihåg att andra fysiska symptom såsom huvudvärk, värk i magen, och värk eller smärta i andra delar av kroppen också kan vara relaterade till våldutsatthet. Likaså kan fysiska skador som har orsakats av självskadebeteende ha en koppling till utsatthet för våld. Könstympling kan leda till fysiska, och psykiska, konsekvenser både på kort och på lång sikt.

Psykosociala konsekvenser

Att tvingas anpassa sig till familjens normer och värderingar och/eller vara utsatt för våld och förtryck kan få många olika psykosociala konsekvenser på både kort och lång sikt. Det kan till exempel leda till svårigheter kopplade till nära relationer och sexualitet, depression, sömn- och ätstörningar, koncentrationssvårigheter, ångest, skuld- och skamkänslor samt att den utsatta blir isolerad från andra.

Länsstyrelsen Västra Götalands studie Stress och trauma (2009) visade att psykisk ohälsa är vanligt bland dem som har utsatts för hedersrelaterat våld. Av personer som vistats på skyddat boende på grund av hedersrelaterat våld uppfyllde 71 procent kriterierna för PTSD, jämfört med 20 procent i en jämförelsegrupp.

---

1. Jernbro, Carolina och Landberg, Åsa, *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Länsstyrelsen Östergötland, 2018, sid. 9–11

2. Jernbro, Carolina och Landberg, Åsa, *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner*, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Länsstyrelsen Östergötland, 2018, sid. 17

Allmänna Barnhusets studie, som nämns ovan, visar att de som inte själva får välja sin framtida partner mår betydligt sämre än andra barn:

Det var vanligt med självskadebeteende (24 % jämfört med 10 % bland elever som får välja själva) och självmordstankar (36 % jämfört med 17 % bland elever som får välja själva) och var femte elev som inte fick välja framtida partner hade mått så dåligt att hen försökt ta sitt eget liv.²

Utagerande beteende och självdestruktivitet

Att ha ett utagerande eller självdestruktivt beteende i form av exempelvis missbruk eller kriminalitet, kan vara ett sätt att hantera de känslor av maktlöshet, låg självkänsla, skuld och skam som kan följa av hedersrelaterat våld och förtryck.

Ytterligare konsekvenser

En individ som stått emot familjens och släktens krav och tagit sig ur situationen, behöver (fortsatta) stödinsatser. Ibland blir de psykiska och fysiska konsekvenserna av den tidigare utsattheten tydliga först när personen befinner sig i skydd, samtidigt som det finns många andra faktorer som kan vara svåra att hantera. Exempel på sådana faktorer kan vara rädsla för hur familj och släkt ska agera, känslor av skuld, skam och ensamhet i förhållande till familjen samt osäkerhet inför framtiden och kring rätten till stöd och skydd.

Att ha fostrats i en kollektivistisk struktur kan också bland annat innebära svårigheter för barn och unga att utveckla ett tydligt eller helt "jag". Det kan också medföra sämre förmåga hos individen att fatta självständiga beslut. De ungas handlingar och val kan istället styras av viljan att vara någon annan till lags, och av rädslan för bestraffningar om man bryter mot kollektivets normer och värderingar.

Skolans arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck

Det här är en praktisk handledning som i första hand riktar sig till rektorer, lärare och elevvårdspersonal inom grundskola och gymnasieskola, men även rektorer, fritidspedagoger och barnskötare inom förskola. Grundskola och gymnasieskola innefattar även särskolor och specialskolor.

Rektorer är ansvariga för att skolan har rutiner och beredskap för att hantera de praktiska och principiella frågeställningar som aktualiseras vid förekomst av hedersrelaterat våld och förtryck. En hantering som följer gängse rutiner i elevvårdsärenden, framförallt en för tidig kontakt med föräldrarna, kan i vissa fall allvarligt skada en elev som lever i en hederskontext. Därför är en viktig uppgift för rektor också att säkerställa fortbildning av skolans personal. En särskilt viktig målgrupp för utbildning är elevhälsopersonal eftersom det oftast är de som kopplas in i dessa fall.

Avsikten med detta avsnitt är ge vägledning i enskilda typfall av hedersrelaterat våld och förtryck samt att vara ett stöd i arbetet med skolans uppdrag att främja de mänskliga rättigheterna och motverka alla former av kränkande behandling. Den allmänna mall som här presenteras ska kunna vara till hjälp vid utarbetandet av lokala handlingsplaner för detta område.

Grunden såväl i framtagandet av den lokala handlingsplanen som vid dess tillämpning är en tydlig ansvarsfördelning. Alla på skolan ska veta vem som gör vad för att hjälpa en elev som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck, eller som redan lever i skydd på grund av sin utsatthet. Det är också viktigt att det finns en nära samverkan med inte minst socialtjänsten, och en tydlig roll- och ansvarsfördelning myndigheter emellan. Skolans arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck behöver omfatta dels förebyggande arbete som når alla elever och deras föräldrar, dels åtgärder för att upptäcka och hantera utsatthet, eller misstänkt utsatthet, hos elever.

Till sist: alla skolor möter inte i sin vardag elever som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Det innebär dock inte att de aldrig kommer att göra det och kunskap om frågan är därför viktig för att vara förberedd om man i framtiden kommer i kontakt med denna typ av våld och förtryck.

Mer stödmaterial

För mer stöd kring hur skolan kan förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck, se Skolverkets stödmaterial *Hedersrelaterat våld och förtryck – skolans ansvar och möjligheter (2018)*.

Att agera förebyggande och motverka förtryck av mänskliga rättigheter

En viktig del av en handlingsplan är beskrivningen av hur skolan i sin undervisning ska främja elevens lagstadgade rättigheter och motverka diskriminering. Enligt diskrimineringslagen (2008:567) ska alla skolor bedriva ett förebyggande och främjande arbete på området. Skolan behöver mot den bakgrunden agera för att:

- Ha fungerande rutiner i en handlingsplan som all personal vid skolan känner till. Detta så att alla elever i möte med personalen känner att skolan lever upp till de mål man har satt upp.
- Tydligt förmedla att skolan bekämpar alla former av förtryck, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstypning av flickor och kvinnor.
- Säkerställa alla elevers rätt att delta i all skolundervisning.
- Genom information och undervisning om demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter, motverka hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstypning. Detta också genom att prata om hur det kan ta sig uttryck i vardagen i form av t.ex. kontroll och begränsningar.
- Ge alla flickor och pojkar konkret information om rätten att bestämma över sina liv, sin kropp och sin sexualitet, oavsett kön, könsidentitet eller sexuell läggning. Se till att Barnkonventionen och annan relevant lagstiftning kopplas till elevernas vardag och livssituation. Var tydlig med att informera om var eleven kan söka samhällets stöd även utanför skolans arena, t.ex. myndigheter, frivilligorganisationer samt stödtelefoner och -chattar för barn och unga.
- Stärka flickors och unga kvinnors, och även pojkars och unga mäns, vilja och förutsättningar att försvara allas mänskliga rättigheter.
- Särskilt påverka pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring mänskliga rättigheter, jämställdhet och kvinnors rättigheter.
- Motverka social kontroll mellan elever, som upprätthåller normer och värderingar som kränker flickors, pojkars, kvinnors och mäns individuella rättigheter.
- Samverka med andra verksamheter och föreningar i det förebyggande arbetet.

Det ankommer ytterst på varje enskild rektor och skola att, utifrån lokala överväganden, utforma en handlingsplan med lämpliga förebyggande och akuta åtgärder.

Viktigt att tänka på!

Det är viktigt att yrkesverksamma i skolan har kunskap om mekanismerna bakom hedersrelaterat våld och förtryck, för att kunna upptäcka och hjälpa utsatta barn och unga.

I mötet med föräldrarna är skolans viktigaste uppgift att informera om barns rättigheter och föräldrars ansvar att sätta gränser, men inte begränsa barns liv.

I skolans samarbete och kontakter med föräldrar bör man informera om skolans och samhällets syn på barns, kvinnors och mänskliga rättigheter, inkluderande rätten att bestämma över sitt liv. Varje skolenhet bör ha en handlingsplan för när, hur och om barnens situation kan tas upp med föräldrarna. Fokus bör ligga på de konsekvenser strikta begränsningar får för barns mående och utveckling, men utan att lämna ut det enskilda barnet eller vad den eventuellt har berättat om sin situation. Det är också viktigt att informera om och ha en dialog med föräldrarna kring barnets rätt att delta i all undervisning, och att det är föräldrarnas skyldighet att se till att så sker.

Observera!

Om du får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa ska detta anmälas till socialtjänsten. Kontakta inte föräldrar i en sådan situation.

Är du osäker på hur du ska agera när det gäller en elev som du misstänker är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck? Kontakta Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat förtryck och våld som driver en stödtelefon för yrkesverksamma: **010-223 57 60**

Följande insatser är exempel på hur man kan nå föräldrarna i ett tidigt, förebyggande skede:

- Alla föräldrar bör återkommande informeras om skolans och samhällets syn på mänskliga rättigheter, det vill säga barns, kvinnors och mäns rättigheter, samt jämställdhet. Man kan särskilt lyfta fram flickors och pojkars rätt att bestämma över sina liv och flickors rätt till sina kroppar.
- Informera, vid behov, på föräldrarnas modersmål om lagar och konventioner som gäller barns rättigheter och föräldrars ansvar, gärna på föräldramöten och i andra sammanhang då föräldrarna samlas i skolan.³ Sådan information är viktig för alla föräldrar och kan vara en början till ett samtal om det egna föräldraskapet och hur det påverkar barnens mående och livssituation. Det är viktigt att fundera över hur dessa möten kan kännas så välkomnande och trygga som möjligt. Om en lärare inte är bekväm med att ta denna typ av samtal, finns det t.ex. organisationer som skolan kan ta hjälp av?
- Även i utvecklingssamtal kan barns rättigheter tas upp, och hur barnets mående och livssituation påverkar studieresultaten. Stäm av med eleven hur och när frågan kan tas upp med föräldrarna.

Skolan bör således fundera över hur samarbetet med föräldrarna kan bli bättre, särskilt i syfte att tidigt förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Skolan uppfattas ofta som en neutral plats för möten och bör därför även användas så konstruktivt som möjligt för att förbättra barnets situation i förhållande till familjen. Detta är inte ett ansvar som skolan ensam ska ta, men genom samarbete med andra aktörer kan resultatet bli att barnets situation förbättras.

Det är samtidigt viktigt att ha i åtanke att skolan ofta är en frizon för flickor och pojkar som lever med ett begränsat livsutrymme. Därför är det inte alltid lämpligt att anordna möten eller andra aktiviteter för föräldrar i skolans lokaler. Det är också viktigt att skolan arbetar för att säkerställa att även all personal upprätthåller skollagens värdegrund, inom ramen för undervisning och i förhållande till elever och vårdnadshavare. Det finns exempel på när skolpersonal tar på sig att eller förväntas kontrollera att en elev följer familjens normer även i skolan och annars informera föräldrarna.

Skolans samverkan med andra verksamheter är en betydelsefull del i det förebyggande arbetet, liksom i stödet till enskilda, utsatta elever. Det underlättar i en akut situation om det redan finns en etablerad samverkan.

---

3. Översatt information om lagstiftning finns t.ex. på www.hedersfortryck.se

Följande frågeställningar kan exemplifiera vilka uppgifter skolan kan behöva klargöra i sitt samarbete med olika verksamheter:

Socialtjänsten: Utveckla direkta personkontakter och samtala om olika uppgifter i arbetet för utsatta flickor och pojkar. Hur kan barnets eller ungdomens misstänksamhet mot kontakter med socialtjänsten brytas? Kan skolan ringa och rådfråga kring oidentifierade fall, när de är osäkra på om de ska anmäla? Kan socialtjänsten medverka i skolan? Kan de komma och informera om sitt arbete på ett föräldramöte? Det finns många föreställningar om socialtjänstens arbete och dessa föreställningar påverkar föräldrars men även barns rädsla för att komma i kontakt med sociala myndigheter och påverkar även individens vilja att själv söka hjälp.

Polisen: Etablera och upprätthålla kontakter med områdesansvariga poliser. Samtala om vad skolan respektive polisen gör. Hur och när kan polisen medverka till stöd för utsatta flickor och pojkar?

Ungdomsmottagningarna: Vilket stöd kan ungdomsmottagningarna ge de utsatta? Vilken annan typ av stöd och rådgivning kan de ge kring kropp, sexualitet o.s.v.? Kan mottagningarna medverka i skolans attityd- påverkande arbete? Kan man samarbeta kring att lyfta frågor om t.ex. könsstympning.

Hälso- och sjukvården (inkl. barn- och ungdomspsykiatri):

Diskutera utsattheten för hedersrelaterat våld och förtryck, hur den kan ta sig uttryck och dess konsekvenser för det fysiska och psykiska måendet. Hur kan man gemensamt uppmuntra utsatta att söka stöd och hjälp? Vad är hälso- och sjukvårdens ansvar för att fråga om utsatthet och anmäla oro för att ett barn far illa? Vilken typ av stöd kan hälso- och sjukvården erbjuda?

Ideella organisationer: Olika typer av organisationer kan vara relevanta för samverkan kring dels förebyggande insatser, dels stödinsatser. Vad kan kvinno- och tjejjourerna och andra stödverksamheter ställa upp med – förebyggande, akut och på längre sikt? Finns barnrätts- och ungdomsorganisationer eller liknande som kan bistå skolan i attitydpåverkande insatser och/eller i olika undervisningsmoment?

Att reagera vid upptäckt av hedersrelaterat våld och förtryck

En förutsättning för att skolan ska kunna hjälpa elever som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är att någon på skolan ser och förstår vad som händer. Att upptäcka utsatta elever är således en viktig uppgift för skolan. För det krävs att skolans personal har kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, hur det kan ta sig uttryck, de sammanhang där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer och dess kollektiva och kompromisslösa krav på flickors och kvinnors kyskhet.

Skolans personal behöver även över tid uppmärksamma elever från familjer och släkter där det har funnits indikationer på att en eller flera personer har varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, för att tidigt kunna upptäcka mönster som tyder på att även de kan vara utsatta.

Enligt 14 kap i Socialtjänstlagen ska:

- Var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialnämnden. (1 c §)
- Myndigheter vars verksamhet berör barn och unga är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. (1 §)

Här finns mer information från Socialstyrelsen och Skolverket kring anmälningsplikten: <https://www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/barn-och-unga/barn-som-far-illa/> och <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-ansvar-for-barn-som-far-illa>.

Uppmärksamma barn och ungas situation och handlingsutrymme:

FLICKA

- Får hon delta i all undervisning, inklusive idrott och sex och samlevnad?
- Får hon vara med på skolresor och lägerskolor?
- Hur ser hennes studiemotivation och koncentration ut över tid?
- Är hon utsatt för någon form av bevakning, till exempel från en bror eller annan släkting på skolan?
- Finns det ett krav på att hon ska ta ett stort ansvar för hemarbete och småsyskon?
- Begränsas hon i sitt privatliv (kontroll av mobiltelefon, dagbok, kläder, väskor o.s.v.)?
- Måste hon ljuga för familjen om pojkvän/flickvän, eller om sin sexuella läggning eller könsidentitet?
- Måste hon ljuga för familjen om vilka hon umgås med, fritidsvanor och dylikt?
- Verkar hon oförklarligt rädd för något/någon?
- Är hon tidvis (oförklarligt) ledsen, orolig eller uppgiven?
- Uppvisar hon psykosomatiska symptom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Har hon sömnsvårigheter?
- Uppvisar hon fysiska symptom som kan tyda på att hon är könsstympad, såsom magont, annan värk eller att det tar lång tid att kissa.
- Har hon synliga skador?
- Talar hon om problem hemma eller sin ofrihet i termer av "vår kultur/religion/tradition kräver"?
- Talar hon om att förlova sig eller gifta sig trots att hon är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som hon rimligen inte kan känna särskilt väl?
- Är hon orolig inför en förestående utlandsresa?

POJKE

- Tvingas han bevaka en syster eller annan kvinnlig släkting på skolan?
- Måste han ljuga för familjen om pojkvän/flickvän, eller om sin sexuella läggning eller könsidentitet?
- Hur ser hans studiemotivation och koncentration ut över tid?
- Rör han sig i destruktiva sammanhang eller umgås med personer som verkar ha en negativ inverkan på honom?
- Är han tidvis (oförklarligt) ledsen, orolig eller uppgiven?
- Uppvisar han psykosomatiska symptom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Har han sömnsvårigheter?
- Har han synliga skador?
- Verkar han oförklarligt rädd för något/någon?
- Talar han i termer av "vår kultur/religion/tradition kräver"?
- Talar han om att förlova sig eller gifta sig trots att han är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som han rimligen inte kan känna särskilt väl?
- Är han orolig inför en förestående utlandsresa?

Utifrån punktlistan på sid 22, kan det bildas ett mönster som ger en övergripande bild av elevens livssituation. Det är viktigt att vara medveten om att särskilt flickors liv begränsas successivt med stigande ålder och en utförlig dokumentation, också över tid, bidrar till att personalen lättare kan skapa sig en helhetsbild.

Samtala med eleven om hens allmänna situation. Det är svårt för ett barn eller en ung person att göra en fullständig analys av sitt liv – ställ därför korta, enkla och raka frågor, och ställ följdfrågor. Det är också viktigt att inte ställa ledande frågor utan att barnet får berätta med egna ord, inte utifrån dina förväntningar. Exempel på bra frågor är:

- Vad är det du vill göra som du inte får göra?
- Vad är det du måste göra som du inte vill göra?
- Vad tror du skulle hända om du gick emot de reglerna?

Fråga även om framtiden och vilka förväntningar det finns från föräldrarnas sida, eller från andra personer i omgivningen. Utifrån detta kan du sedan göra en samlad bedömning kring hur du ska gå vidare. Kontakta inte vårdnadshavare om det kan vara till skada för barnet – stäm av med eleven först!

Observera!

Det är inte skolans roll eller ansvar att utreda risker eller barns behov av skydd eller andra sociala stödinsatser. Får du kännedom om eller misstänker att ett barn far illa ska det genast anmälas till socialtjänsten.

Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångs-äktenskap och könsstympning måste föras dagligen, året runt. Det kan dock finnas anledning för skolpersonal att vara särskilt uppmärksam på elever som visar oro eller nedstämdhet inför eller efter ett lov, eller som saknas när skolan återupptas efter lovet. Det kan handla om elever som förs utomlands för att giftas bort, för att könsstympas eller av andra skäl som är kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck.

Nästan alla barn som är bosatta i Sverige har både en rättighet och en skyldighet att gå i skolan. Skolplikten innebär att eleven ska delta i den verksamhet som anordnas i skolan, om eleven inte har giltigt skäl att utebli. Skolplikten börjar höstterminen det kalenderår barnet fyller sex och upphör för de allra flesta efter årskurs nio. Kommunen ska se till att eleverna fullgör sin skolplikt och går klart sin utbildning i deras grundskola och grundsärskola eller får sin utbildning på annat sätt. Kommunerna ska också ha system och rutiner för att kontrollera att alla barn är skolplacerade och går i skolan och att inget barn glöms bort eller försvinner.

Rutiner vid stöd till elever utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck

Om en elev misstänks vara utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck måste skolan reagera. Följande fyra typsituationer kan vara till stöd för berörd skolpersonal i hur de ska agera. Indelningen och förslagen på åtgärder grundar sig på om eleven är myndig eller inte och huruvida det finns misstankar om att ett brott har begåtts.

1. Omyndig flicka eller pojke, som misstänks vara utsatt för brott

Tyder skolans iakttagelser på att den omyndiga eleven är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck måste en anmälan göras. Berätta för eleven att hjälp finns och se till att elevvården erbjuder stöd enligt en lokalt utarbetad handlingsplan. Om skolan får kännedom om fler omständigheter efter att anmälan har gjorts måste skolan också lämna in kompletterande uppgifter till socialtjänsten och polisen.

- Träffa eleven ensam och lyssna på hens berättelse.
- Ta elevens information på stort allvar och ge känslomässigt stöd.
- Kontakta inte föräldrar om du och/eller eleven bedömer att det kan förvärra elevens situation och utsätta hen för ytterligare risk.
- Kontakta socialtjänsten för att stämma av kring din bedömning av situationen. Du kan även kontakta den nationella stödtelefonen för yrkesverksamma.
- Anmäl till socialtjänsten och eventuellt polisen. Tänk på att anmälan till socialtjänsten helst ska göras skriftligt. Detta är ett sätt att själv bli medveten om vilka uppgifter man lämnar och vad man går vidare med.
- Erbjud socialtjänsten att träffa eleven på skolan. Om eleven vill, erbjud dig att vara med på mötet.
- I anmälan till socialtjänst och polis har skolan stor nytta av den dokumentation som skolan har fört löpande under arbetets gång. Informationen är också till nytta för dem som övertar stödansvaret och vid en eventuell rättegång.

Viktigt att tänka på!

Skapa en lokal samverkansrutin:

- Vilka "resurspersoner" på skolan ska engageras när flickan eller pojken bedöms vara utsatt för brott?
- Vilka är kontaktpersoner inom socialtjänsten?
- Vilka poliser ska kontaktas i sådana här ärenden?
- Hur ska samarbetsmönstret och kontaktutbytet ske mellan skola, socialtjänst och polis?

2. Omyndig flicka/pojke – inte utsatt för brott

När brott inte har begåtts kan det finnas tid för en förbättring av barnets situation i familjen. Du kan få en tydligare bild över flickans respektive pojkens situation genom att ställa följande frågor:

FLICKA

- Hur begränsas hennes livsutrymme?
- Vilka regler och krav gäller för henne?
- Vad händer om hon inte följer reglerna?
- Är hon utsatt för bevakning?
- Kommer hon att få bestämma över sin egen framtid, t.ex. när det gäller utbildning, boende och ett eventuellt äktenskap?

POJKE

- Hur begränsas hans livsutrymme?
- Vilka regler och krav gäller för honom?
- Vad händer om han inte följer reglerna? Upplever han påtryckningar att själv kontrollera att exempelvis en syster eller kusin följer reglerna?
- Tvingas han bevaka till exempel en syster eller släkting?
- Kommer han att få bestämma över sin egen framtid, t.ex. när det gäller utbildning, boende och ett eventuellt äktenskap?

Lyssna på flickans eller pojkens krav och syn på sina egna och sina systers rättigheter. Hur överensstämmer dessa med svensk lagstiftning kring t.ex. barns rättigheter (se tidigare avsnitt om mänskliga rättigheter och svensk lagstiftning)? Hur ser flickans eller pojkens situation i familjen ut, i förhållande till dessa rättigheter? Det är viktigt att skolan tar ställning för och värnar flickans eller pojkens rättigheter.

Viktigt att tänka på!

Vid minsta misstanke om att eleven kan vara utsatt för förtryck, hot eller våld – kontakta socialtjänsten och gör en anmälan.

3. Myndig ung kvinna/man utsatt för brott

Tyder skolans iakttagelser på att den unga kvinnan/mannen är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck ska elevhälsovården erbjuda hjälp enligt skolans handlingsplan. Träffa eleven ensam och lyssna på hens berättelse.

- Ta hens information på stort allvar och ge känslomässigt stöd.
- Informera hen om vilket stöd och skydd hen kan få från till exempel socialtjänst, polis och ideella organisationer.
- Om den unga kvinnan eller mannen känner osäkerhet är det bra om någon från skolan kan följa med som stöd vid myndighetskontakt. Av säkerhetsskäl och för att den utsatta ska känna sig trygg kan det vara att föredra att socialtjänst eller polis kommer till skolan. Dock är det då viktigt att försäkra sig om att eleven inte är bevakad i skolan av t.ex. en släkting som studerar eller arbetar på samma skola.
- Följ upp att den unga kvinnan/mannen får det skydd och stöd hen har rätt till.

4. Myndig ung kvinna/man inte utsatt för brott

Lyssna på den unga kvinnans eller mannens krav och syn på sina rättigheter. Medvetandegör hen om vilka rättigheter en myndig person har enligt svensk lagstiftning. Vilka alternativ ser hen i sin framtid?

Ge den unga kvinnan eller mannen stöd i att reflektera kring sin situation och möjligheter. Den unga kan själv i olika grad ha integrerat familjens normer och värderingar och kan vara hjälpt av att bli påmind om sina rättigheter och valmöjligheter. Har du inte själv kompetens för att föra denna typ av stödsamtal bör du föreslå att kontakt tas med exempelvis socialtjänsten.

- Samtala kring hur hen vill att framtiden ska se ut och vad som skulle krävas för att uppnå det.
- Hur ser möjligheterna ut om hen är kvar i familjen, eller om hen väljer att lämna och gå sin egen väg.
- Diskutera vilka knep familjen kan komma att använda för att få hen tillbaka? (Till exempel sjukdom i familjen och vädjan från syskon.) Hjälptill att minska skuld känslorna och bekräfta att hen har rätt att även tänka på sitt eget bästa.
- Poängtera vikten av att kunna klara sig själv och inte hänga upp hela sitt nya liv på en flickvän/pojkvän.
- Var hens återkommande stöd och hjälp hen att hitta andra som kan vara ett stöd: socialtjänst, polis, kvinno- och tjejjour och andra ideella organisationer, ungdomsmottagning, sjukvård och privatpersoner. Hur kan de praktiskt hjälpa till?
- Gör hen medveten om vad som krävs för att hen ska vara så säker som möjligt. Vilka skyddsåtgärder finns och vilket skydd behöver hen?
- Dokumentera vad som har framkommit under arbetets gång. Dokumentationen kan vara viktigt underlag t.ex. för de som tar över stödansvaret.
- Till sist, när en eventuell flykt eller brytning skett: låt andra ta över stödansvaret helt. Skolans personal behöver inte veta hur det går för den unga kvinnan eller mannen när de försäkrat sig om att andra aktörer har tagit vid.

Socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck

Socialtjänstens lagstadgade ansvar är att verka för att effektivt stödja flickor och pojkar, unga kvinnor och män, som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Detta förutsätter att alla, oavsett enhet eller funktion, har kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, barnnäkenskap, tvångsäktenskap och könsstympning. För att kunna hjälpa de utsatta måste man lära sig att se dem och deras situation. Kunskap och förståelse är förutsättningar för att kunna ställa rätt frågor, slussa vidare till rätt person eller verksamhet och/eller sätta in adekvata insatser.

En hantering på socialtjänsten som bygger på normala rutiner kan i vissa fall skada den enskilda flickan eller pojken ytterligare, om hen är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Hur och när kontakten med föräldrarna sker är en känslig fråga. Om utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck offentliggör sin historia genom ett besök hos socialtjänsten kan detta i sig självt innebära ytterligare sanktioner och hot från föräldrar och nära anhöriga. Många väljer därför andra vägar för att få hjälp eller avstår från att söka hjälp.

För att utveckla socialtjänstens arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck krävs systematisk uppföljning och kvalitetsarbete, ökad upptäckt av våldsutsatta och våldsutövare (i ett så tidigt skede som möjligt) samt förbättrad kunskap. Socialtjänsten måste besitta kunskap både om vad hedersrelaterat våld och förtryck är och vad det kräver av handläggare och chefer. Fortbildning är därför nödvändig på olika nivåer och kan till exempel innebära att man utvecklar specialkompetens när det gäller hot- och riskbedömning, närhetsanalys, barnkonsekvensanalys samt kunskap och arbetssätt rörande stöd och skydd. Det är viktigt att ha kunskap om den kollektiva struktur som ligger till grund för våldet och förtrycket, en struktur som till exempel omöjliggör närståendeplaceringar (eftersom det finns ett kollektivt tryck från familj och släkt att upprätthålla hedersnormerna).

Även en nära myndighetssamverkan på lokal nivå är en nödvändighet för ett välfungerande arbete mot hedersrelaterat förtryck och våld, såväl i enskilda ärenden som i förebyggande insatser. Ett utvecklat samarbete med exempelvis skolan underlättar socialtjänstens eget arbete med den här frågan och är många gånger en förutsättning för att kunna göra ett bra jobb.

Här presenteras vägledning kring relevanta aspekter i enskilda ärenden rörande hedersrelaterat förtryck och våld – utifrån den utsattas behov. Det är kunskap som kan vara nödvändig för att komplettera existerande rutiner och arbetssätt.

Barns rätt och socialtjänstens skyldigheter, enligt Socialtjänstlagen

1 kap 2 §

Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.

3 kap 3 a §

Socialnämnden ska se till att det finns rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden inom socialtjänstens verksamhet rörande barn och unga.

5 kap 1 §

Socialnämnden ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden.

11 kap 1 §

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

11 kap 1 a §

När en anmälan enligt 1 § rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. En sådan bedömning ska dokumenteras.

11 kap 2 §

Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd får nämnden, för bedömning av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs.

11 kap 10 §

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sin åsikt, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

14 kap 1 §

Myndigheter vars verksamhet berör barn och unga är skyldiga att anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.

Att tänka på vid en anmälningssituation

En konsultation med socialtjänsten kan ske utan att en formell anmälan görs eller utredning inleds, om den utsatta flickans eller pojkens identitet inte avslöjas. Om uppgiftslämnaren är osäker kan en sådan initial oidentifierad konsultation underlätta en bedömning av situationen och klargöra om en anmälan ska göras.

Anmälan/ansökan

Vid anmälan finns en skyldighet att utan dröjsmål inleda utredning om det kan finnas anledning att vidta åtgärder enligt Socialtjänstlagen (SoL) eller Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Innan beslut tas om att inleda utredning eller inte, kan det finnas ett visst utrymme att genomföra en förhandsbedömning. Förhandsbedömningen måste dock vara tidsmässigt avgränsad (i normalfallet inte längre än 14 dagar) och får inte likställas med en utredning. Kontakter får under denna tid inte tas med andra än anmälaren och den anmälan gäller.

Om socialtjänsten får kännedom om att ett barn kan ha utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående ska en utredning utan dröjsmål inledas.

Förhandsbedömning

I ärenden rörande omyndiga flickor eller pojkar som kan misstänkas vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck är det viktigt att en tidig och noggrann bedömning sker av skyddsbehovet – innan vårdnadshavaren kontaktas. Om beslut tas att inleda en utredning ska vårdnadshavarna genast informeras, om inte särskilda skäl talar mot det. Det kan således även efter att utredning inleds finnas skäl att avvakta något med att kontakta vårdnadshavare, exempelvis till dess att barnets säkerhet är tryggad.

När det gäller hedersrelaterat förtryck och våld så är flickan/pojken utsatt för våld och hot från den egna familjen, släkten och/eller andra personer som tillhör samma gemenskap. Socialtjänstens kontakt med vårdnadshavare kan därför i sig självt utgöra ett hot mot flickan/pojken. Att hon/han tagit kontakt med myndigheter kan anses påverka släktens heder negativt.

Det är av denna anledning viktigt att aktivt använda tiden för förhandsbedömning som ett verktyg att noggrant kunna värdera det akuta skyddsbehovet och vidta nödvändiga åtgärder för att skydda barnet.

Saker man bör tänka på under en förhandsbedömning:

- Att mötet om möjligt sker på neutral plats, t.ex. i skolan eller någon annanstans där den unga känner sig trygg. Det är viktigt att mötet inte sker på socialkontoret då det ökar risken att kontakten med socialtjänsten blir avslöjad. Om mötet sker i skolan är det nödvändigt att det arrangeras på ett sådant sätt att det inte väcker uppmärksamhet. Det kan finnas både jämnåriga och personal som deltar i kontrollen av den utsatta. Om utomstående får kännedom om besöket kan det leda till negativa konsekvenser för flickan eller pojken.
- Ta hänsyn till vilken tid som passar flickan/pojken. Särskilt flickor kan ha stora krav på sig att vara hemma till en viss tid.
- Det är hjälpsamt om den som gjort orosanmälan kan vara med vid mötet, både som känslomässigt stöd till den utsatta (om hen vill det) och för att bidra med eventuell ytterligare information.
- Har socialtjänsten tidigare kännedom om flickan/pojken eller familjen? Har de till exempel tidigare på eget initiativ eller genom anmälan haft kontakt med socialtjänsten?

Förhandsbedömningen ska bygga på ett aktivt handlande under en klart avgränsad period. Det är inte acceptabelt att passivt avvakta händelseutvecklingen, utan de uppgifter som är möjliga att ta del av inom ramen för en förhandsbedömning bör aktivt inhämtas. Lita på det flickan/pojken berättar kring sin situation och utsatthet, och ta det på allvar.

Förhandsbedömningen ska utmynna i ett beslut om att inleda utredning alternativt inte inleda utredning enligt Socialtjänstlagen 11 kap 1, 1a och 2 §§. Om det finns ett skyddsbehov kan den unga behöva omhändertas under utredningstiden med stöd av LVU 6 §.

Två viktiga delar i förhandsbedömningen är kartläggning av utsattheten samt bedömning av skyddsbehov.

Kartläggning av utsattheten

Tänk här på att ge flickan/pojken möjlighet att själv berätta om sin situation, om vad eller vilka hen upplever som ett hot. Lyssna och fråga! Hjälプ flickan/pojken att reflektera kring hur livet ser ut idag och vad det är som är begränsande. Vad får hen inte göra som hen skulle vilja göra? Vad måste hen göra som hen inte vill göra? Vad tror flickan/pojken skulle hända om hen bröt mot familjens regler? Ställ specifika frågor kring våld, och exemplifiera/konkretisera.

Nedan finner du praktiska frågemallar att utgå från för att bättre kunna se om flickan eller pojken är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck.

Om det framkommer uppgifter om att flickan/pojken är utsatt för våld eller riskerar att utsättas för våld eller andra övergrepp ska utredning inledas utan dröjsmål och en omedelbar skyddsbedömning göras. Finns misstanke om brott, såsom misshandel, olaga tvång, bortförande, äktenskapstvång eller könsstympning, bör en polisanmälan göras och skydd av barnet måste säkerställas.

Nedanstående frågor kan i så fall istället användas som stöd under en utredning.

POJKE

- Vilka begränsningar är han utsatt för?
- Tvingas han bevaka och/eller kontrollera t.ex. en syster eller en kvinnlig kusin?
- Är han utsatt för våld? Finns det synliga skador på pojken?
- Är han utsatt för kränkningar och hot?
- Talar han om att förlova sig eller gifta sig trots att han är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som han rimligen inte kan känna särskilt väl?
- Finns det anledning till oro inför en förestående utlandsresa? Kanske leder en "semesterresa" istället till en överenskommelse om förlovning och arrangerat giftermål.
- Måste han ljuga för familjen om pojkvän/flickvän, eller om sin sexuella läggning eller könsidentitet?
- Uppvisar han psykosomatiska symtom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Talar han om problem hemma eller sin ofrihet i termer av "vår kultur kräver"?
- Vad är det som kommer att hända om han bryter mot dessa krav?

FLICKA

- Vilka begränsningar är hon utsatt för?
- Är hon utsatt för våld? Finns det synliga skador på flickan?
- Är hon utsatt för kränkningar och hot?
- Är hon utsatt för någon form av bevakning, till exempel från en bror på skolan?
- Är hon kraftigt begränsad när det gäller kläder, rörelsefrihet och fritid?
- Har hon stort ansvar för hemmet?
- Får hon delta i all undervisning, inklusive idrott och sex & samlevnad?
- Får hon vara med på skolresor och lägerskolor?
- Måste hon ljuga för familjen om flickvän/pojkvän, sin sexuella läggning eller könsidentitet, vilka hon umgås med, fritidsvanor och dylikt?
- Talar hon om att förlova sig eller gifta sig trots att hon är ung och inte är klar med skolan? Är partnern någon som hon rimligen inte kan känna särskilt väl?
- Finns det anledning till oro inför en förestående utlandsresa? Kanske leder en "semesterresa" istället till en överenskommelse om förlovnings och arrangerat giftermål.
- Uppvisar hon psykosomatiska symtom (till exempel huvudvärk eller magont)?
- Talar hon om problem hemma eller sin ofrihet i termer av "vår kultur kräver"?
- Vad är det som kommer att hända om hon bryter mot dessa krav?

Skyddsbehovet – nätverkskarta

En viktig del i förhandsbedömningen är att undersöka behovet av skydd. Enligt vad som framgår av SoL 11 kap. 1 a § ska en omedelbar skyddsbedömning göras när en inkommen anmälan rör barn eller unga. Det är då av stor vikt att ta reda på om barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck då detta kan påverka beslut om åtgärder inom ramen för den akuta skyddsbedömningen och utredning av behov av åtgärder.

För att bättre kunna värdera risker och skyddsmöjligheter med olika alternativ är det till hjälp att göra en analys och bedömning av flickans/pojkens kontaktnät. Analysen är också en viktig hjälp för flickan/pojken att själv få en överblick och realistisk bild av situationen. Det kan lägga grund för en förståelse för de beslut som socialtjänsten fattar.

Följande frågor kan vara en hjälp i bedömningen:

Den eller de som gör bedömningen bör ha kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. I annat fall rekommenderas att ta råd av annan sakkunnig. Även den nationella stödtelefonen kan vara ett stöd i detta.

- Vem/vilka slår, hotar och förtrycker? Vilka är passiva eller understödjer?
- Vem är det som styr och bestämmer om sanktioner i släkten? Är det farfar – eller har ansvaret fallit på pappa eller en bror? Finns denna person i Sverige?
- Vilka är de hotande personerna som förtrycker flickan/pojkens rättigheter? Är någon av dessa tidigare straffad?
- Vilken nära släkt har hen i eller utanför Sverige?
- Har någon syster/bror eller annan nära släkting, till exempel en kusin, tidigare gifts bort mot sin vilja eller misshandlats eller mördats?
- Finns det andra personer i omgivningen (utöver familj och släkt) som medverkar till att upprätthålla kollektivets normer, och som t.ex. sätter press på familjen?
- Finns det någon ung kvinna eller man i släkten som tidigare lyckats med att gå sin egen väg? Har hens val i så fall accepterats av släkten? Var befinner hen sig geografiskt – i Sverige eller i utlandet?
- Finns det några sociala kontakter och vuxna stödpersoner utanför familjen, till exempel inom skolan?
- Vilka kamrater kan hen lita på ställer upp?
- Har hen en flickvän/pojkvän? Är hen ett stöd eller en belastning i friggörelsen? Finns det en hotbild gentemot partnern?
- Vilka andra vuxna i eller utanför kollektivet litar hen på som kan bli ett framtida stöd?

För att ytterligare bedöma riskerna kan en nätverkskarta eller ett släkträd göras tillsammans med flickan/pojken. På så sätt kan man få en tydligare bild över var i släkten/kollektivet de hotande personerna finns. Även en tidslinje över olika händelser kan underlätta förståelsen av barnets situation och upplevelse av densamma.

- Är du orolig för att någon är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck?
- Behöver du råd och stöd i din yrkesroll?
- Besök **hedersförtryck.se** eller ring vår nationella stödtelefon på **010-223 57 60**.

**HEDERS
FÖRTRYCK
.SE**

Se även Socialstyrelsens riktlinjer och stöd på området:

SOSFS 2014:4 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer

SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer

Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen

LVU – handbok för socialtjänsten

Systematisk uppföljning – beskrivning och exempel

Att tänka på vid skyddsbedömning

Bedöm efter kartläggning och riskbedömning flickans eller pojkens behov av skydd. Lyssna till flickans/pojkens egna tankar om lösningar och eventuella konsekvenser av dessa. Observera dock att det är socialtjänsten som gör den samlade bedömningen, inte barnet. Informera tydligt om hur socialtjänsten kan hjälpa.

- Har barnet speciella behov som måste vägas in i bedömningen, utifrån exempelvis funktionsnedsättning eller bristande språkkunskaper?
- Hur påverkar det enskilda beslutet flickan/pojken? Ta reda på hens situation och önskemål, som en del av underlaget för bedömning och beslut.
- Kan det finnas en konflikt mellan flickans/pojkens skyddsbehov och vårdnadshavarens bestämmanderätt? Överväg i så fall att ansöka om LVU, umgängesbegränsning och hemlighållande av vistelseort.
- Om det finns risk för hot eller bestraffningar, undersök möjligheten att sekretesskydda delar av anmälan och annan dokumentation.
- Utnyttja möjligheten att göra en noggrann undersökning och var aktiv under förhandsbedömningen. Detta underlättar även arbetet med riskbedömning i ett senare skede.
- Använd tolk vid behov. Efterfråga i första hand en auktoriserad tolk. Telefontolk är oftast att föredra, då det underlättar möjligheten till anonymitet. Undvik att nämna namn eller platser under samtalet. Det är här mycket viktigt att tolken är neutral i förhållande till flickan/pojken och att tolken inte kommer att utgöra ett hot genom ryktesspridning eller kontakter med den utsattas familj/släkt/bekantskapskrets. Om möjligt ta reda på tolkens namn i förväg och stäm av med den utsatta att det är en obekant person.

- Klargör olika möjligheter till hjälp och stöd från skola, socialtjänst och polis när det gäller till exempel skydd och boende.
- Håll flickan/pojken informerad om socialtjänstens roll och ansvar, vilka bedömningar som görs och de beslut som fattas kring hans situation och behov av stöd och insatser. Gör flickan/pojken medveten om olika alternativ och deras olika konsekvenser. Förklara att deras berättelse är viktig, samtidigt som det är socialtjänsten som fattar beslut och tar ansvar för beslutet gentemot den utsattas familj. Det är ofta avlastande för barnet att i viss mån kunna fransäga sig ansvaret för exempelvis en placering, i förhållande till familjen. Samtala om vad som kommer hända nu och vem hen kan vända sig till om hen till exempel känner sig ensam.
- Var försiktig med att använda termen hedersrelaterat våld och förtryck för att beskriva flickan/pojken, om inte barnet själv använder just den termen. Däremot är det viktigt att ha en förförståelse om hedersrelaterat våld och förtryck och kunna bekräfta flickan/pojken i det hen berättar och ställa relevanta följdfrågor. Om barnet får en känsla att andra förstår hans situation kan det underlätta att anförtro sig och berätta om sin utsatthet. Det är viktigt att inte uttrycka sig på ett sätt eller använda begrepp som kan upplevas som skuldbeläggande eller som bekräftande av de normer som råder i en hederskontext.
- Ge flickan/pojken hopp.
- Bedöm behovet av hjälp och stöd akut, och på längre sikt.

Viktigt att tänka på!

Under hela denna tid bör flickan/pojken ha telefonnummer till ansvariga handläggare, polis och socialjour om situationen skulle bli akut. Tänk på att det kan vara riskabelt att ha numren i telefonen, om den kontrolleras.

Var noga med att bestämma tid för nästa möte eller telefonsamtal så att hen känner sig trygg och förstår att du arbetar aktivt med ärendet. Hen kan också ringa till IVO:s barn- och ungdomslinje (020-120 06 06) för att få information om sina lagstadgade rättigheter och berätta om något inte fungerar i kontakt med socialtjänst eller hälso- och sjukvård.

Att tänka på vid en utredning

Vid en utredning finns det precis som under förhandsbedömningen en del saker som är viktiga att tänka på om det är frågan om hedersrelaterat våld och förtryck, bland annat när det gäller riskbedömningen. Ta dig tid att utreda alla behovsområden i BBIC och anpassa frågor och följdfrågor för att fånga in utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Var särskilt uppmärksam på om barnets behov och rättigheter inte tillgodoses av föräldrarna och deras sätt att utöva sitt föräldraskap.

Riskbedömning

De uppgifter som framkom under förhandsbedömningen och som rör skyddsbehovet är mycket värdefulla i den fortsatta riskbedömningen. När en utredning öppnats finns möjlighet att genom ytterligare bearbetning bekräfta eller förkasta dessa uppgifter i kontakten med andra än anmälaren och flickan/pojken. Undersök exempelvis förekomsten av:

- Tidigare våld mot barnen.
- Psykisk ohälsa eller funktionsnedsättningar hos barnet.
- Tidigare anmälningar av familjen inom socialtjänsten.
- Våld mellan föräldrar.
- Psykisk ohälsa hos föräldrar.
- Starkt patriarkal familjestruktur och normer som sanktionerar hedersrelaterat våld och förtryck.
- Bristande tillit till myndigheter och förankring i det svenska samhället.
- Bortgifta syskon i familjen/släkten.
- Personer i flickans eller pojkens släkt och omgivning som tidigare är dömda för våldsbrott.
- Redan inarbetade relationer hos någon vuxen, till exempel på skolan, som är insatt i flickans/pojkens situation och som kan vara ett stöd för hen under processen.

Under såväl förhandsbedömning som utredning måste man vara uppmärksam på om information framkommer eller en situation uppstår som gör att vården/skyddet inte kan avvakta. Det kan till exempel handla om oro för tvångs- eller barnäktenskap, bortförande eller könsstympning, oro för en upptrappad situation eller att barnet själv riskerar att avslöja sig för familjen eller på annat sätt kan riskera sin säkerhet.

Beslut om insatser

Omyndig flicka/pojke

Fatta beslut om eventuella akuta åtgärder, frivilliga insatser, tvångsinsgripande eller andra åtgärder som ska vidtas. För att placering ska ske enligt SoL krävs inte bara att föräldrarna samtycker utan samtycket måste också anses vara tillförlitligt. Annars måste LVU användas för att tillförsäkra att barnet får den vård hen behöver.

Vid skyddsplacering:

- Ordförandebeslut om:
  - Omedelbart omhändertagande.
  - Hemlighållande av vistelseadress (LVU § 14).
  - Umgängesbegränsning (LVU § 14).
- Läkareundersökning och rättsläkarintyg.
- Polisanmälan.
- Underrätta vårdnadshavare.

Att tänka på vid kontakt med föräldrarna om flickan/pojken är under 18 år:

- Hur och när ska föräldrarna kontaktas för att det inte ska skada flickan/pojken?
- Bedöm var samtalet lämpligast sker.
- Överväg om polis bör finnas med.
- Ta det försiktigt! Tänk på konsekvenserna av hur informationen ges. Om polis är med bör det skötas med försiktighet och samverkan mellan socialtjänst och polis är central, kring vilka åtgärder som ska vidtas och när.
- Ha en plan för fortsatta samtal med föräldrarna. Föräldrarna ska erbjudas krisstöd och, om det finns en vilja hos dem att ta ansvar för och förändra situationen, behandlande insatser. Tänk på att det bör vara olika handläggare som ansvarar för insatser till barnet respektive föräldrarna.

Myndig ung kvinna/man

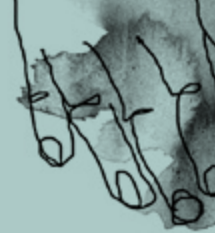
Fatta beslut om eventuella akuta åtgärder eller andra åtgärder som ska vidtas.

Vid skyddsplacering:

- Organisera och ordna skyddat boende. För att möta individuella behov måste ett väl fungerande system av skyddade boenden av olika slag finnas: Familjehem, HVB, stödboende och utslussningslägenheter. Behoven varierar beroende på till exempel ålder, stödbehov och hotbild.
- Om den myndiga personen inte samtycker till placering, har LVU 3 § i vissa fall kunnat tillämpas.
- En oberoende stödperson som den unga kvinnan/mannen kan vända sig till för att prata om sin situation.
- Identitetsskyddande åtgärder, såsom skyddade personuppgifter och namnbyte.
- Polishjälp vid behov.
- Ekonomiskt bistånd.
- Planering framåt, för en trygg och meningsfull tillvaro. I detta är det viktigt att utgå från behov snarare än ålder. Även myndiga personer kan vara i stort behov stöd och vård, även långsiktigt.

Att tänka på vid kontakter med föräldrarna om den unga kvinnan/mannen är över 18 år:

- Föräldrarna ska inte involveras i utredningen eller insatserna.
- Om föräldrarna kontaktar socialtjänsten, informera om att den unga kvinnan/mannen är trygg och mår bra och att ingen mer information kan ges.

Bedöm utifrån individens ålder och mognad behovet av:

- Avstånd till hemmet. Ett betydande geografiskt avstånd till hemmet ger mindre risk att röjas. När den utsatta individen längtar hem kan det också vara en fördel att inte befinna sig alltför nära föräldrahemmet. Geografiskt avstånd kan ge tid till eftertanke, istället för att ta ett förhastat beslut. Det kan dessutom göra att hen känner sig tryggare, kan röra sig mer fritt i vardagen och inte känna att hen behöver oroa sig för att vara övervakad. En nätverkskarta som visar var släkt och vänner till familjen bor, kan vara ett stöd i att avgöra på vilka orter det är lämpligt och olämpligt att placera. Vidare kan det vara olämpligt att hen placeras någonstans där många från samma bakgrund bor, då ryktet snabbt kan spridas och utgöra ett hot mot den utsatta.
- Boendeform, såsom särskilt boende för denna grupp. Även om personen ifråga är över 18 år kan det vara lämpligt med placering i hem för vård eller boende (HVB) eller familjehem.
- Personskydd.
- Läkarvård.
- Krisbearbetning.
- Psykologhjälp.
- Professionellt stöd i vardagen.

Inför placering i skyddat boende

Följande checklista kan vara till hjälp när en utsatt individ ska placeras i familjehem, HVB eller annat skyddat boende:

- Säkerställ att familjehemmet eller annat boende är ordentligt utrett, har kunskap om skydd, kan möta individens behov och följs upp.
- Lämna den utsattas mobiltelefon, den ska inte tas med till boendet då den kan spåras (även i avstängt läge). Om det finns exempelvis bilder eller nummer som hen vill ha med sig, se till att lösa det på annat sätt. Hen bör istället få en ny telefon när det bedöms vara lämpligt. All eventuell kontakt via brev, telefon eller presenter ska av säkerhetsskäl ske via socialtjänsten och under översikt av personal, för att undvika att familjen exempelvis skuldbeläggs eller försöker ta reda på var den utsatta personen befinner sig.
- Byt e-postadress, av samma skäl som ovan.
- Framhåll möjligheten och rätten till kontakt med socialtjänst/IVO om det inte fungerar i det nya boendet. Se till att den utsatta har alla relevanta telefonnummer.
- Var tydlig med att du vill att hen ska ringa om det uppstår problem, så att ni kan prata och gemensamt hitta en lösning. Det är betydligt tryggare än att exempelvis själv bestämma sig för att återvända till familjen.
- För myndig person: var särskilt noga med att ordna med praktiska angelägenheter, såsom sysselsättning, försörjning och stödperson. Läs mer i vägledningen Våga göra skillnad (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

Utreseförbud

Utreseförbud är en åtgärd för att skydda barn som riskerar att föras utomlands eller lämnar Sverige för att ingå äktenskap eller en äkten-skapsliknande förbindelse eller könsstympas. Utreseförbudet regleras i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och social-tjänsten kan göra ansökan hos förvaltningsrätten. Om det är brådskande kan socialnämnden fatta beslut om ett tillfälligt utreseförbud som gäl-ler omedelbart. Domstolen/nämnden måste skicka sitt beslut till Polis-myndigheten för att utreseförbudet ska registreras. Den som för ut ett barn ur landet i strid mot ett utreseförbud döms till fängelser i högst två år. Ett utreseförbud innebär även ett hinder mot att pass utfärdas och en möjlighet att återkalla pass.

Att tänka på inför det fortsatta arbetet

Efterarbete och uppföljning är mycket viktig. Vilka insatser och vilket stöd kan socialtjänsten ge till den utsatta och hans familj efter en anmälan, under en utredning och efter ett eventuellt omedelbart omhändertagande?

En viktig del av det bör vara att ge fortsatt stöd till flickan/pojken och även till hans familj. Det kan handla om stöd vid en krissituation, men också om att ge tydlig information om lagar, skyldigheter och rättigheter.

Rädsla, att inte känna sig skyddad och en osäkerhet om myndigheter kommer erbjuda och fortsätta ge stöd och skydd är faktorer som kan ha negativ påverkan på den utsattas mående. Även ensamhet och längtan efter familjen eller vissa familjemedlemmar kan riskera skyddet. Det kan finnas en oro för syskon som är kvar i hemmet. Familjen kan också med olika metoder försöka få henne/honom att komma tillbaka till dem. Detta kan till exempel ske genom att familjen ger falsk information om att någon nära släkting är sjuk.

Viktigt att tänka på!

Målsättning med insatserna är att flickan/pojken ska kunna leva ett eget liv och kunna bestämma över sin egen sexualitet och kropp och samtidigt – om möjligt – ha kvar sin familj! Det är också viktigt att arbeta med att avlasta henne/honom från de skuld känslor som brytningen med familjen medför.

Om skyddsåtgärder

Om en flicka/pojke eller ung kvinna/man är utsatt för hot finns olika relativt enkla skyddsåtgärder att tillgå.

Namnbyte

För byte av för- eller efternamn kan man ta kontakt med Skatteverket. Namnbyte ger inte ett lika omfattande skydd som sekretessmarkering, skyddad folkbokföring eller fingerade personuppgifter (se nedan).

Sekretessmarkering

Sekretessmarkering signalerar till myndigheter att en prövning ska göras innan uppgifter i folkbokföringen om personen lämnas ut. Det kan röra uppgifter om adress, nytt namn eller närstående.

Sekretessmarkering beviljas om man bedömer att det finns en risk att personen ifråga utsätts för brott, förföljelse eller allvarliga trakasserier. Ansökan om sekretessmarkering sker till Skatteverket. För mer information se Skatteverkets webbplats www.skatteverket.se.

Skyddad folkbokföring

Skyddad folkbokföring ger ett starkare skydd än skyddade personuppgifter och innebär att personen ifråga är registrerad på en adress där hen inte (längre) bor. Den nya adressen registreras inte i folkbokföringen och all post förmedlas via Skatteverket. Andra myndigheter kan se att personen har skyddad folkbokföring. För att detta ska beviljas krävs att det finns särskilda skäl att anta att personen kan bli utsatt för brott, förföljelser eller andra allvarliga trakasserier. Det kräver också att personen själv bidrar till att skyddsåtgärden fungerar och att den på så sätt får önskad effekt.

För mer information om skyddad folkbokföring se Skatteverkets webbplats www.skatteverket.se.

Fingerade personuppgifter

Fingerade personuppgifter innebär att en person får byta identitet genom att använda andra personuppgifter än de verkliga. Denna möjlighet finns vid särskilt allvarliga hot. Ansökan om fingerade personuppgifter sker till Polismyndigheten.

Långsiktigt stöd och skydd

Barn och unga som varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck är ofta i behov av ett långsiktigt stöd och skydd för att bygga upp en egen tillvaro. Det långsiktiga målet är att den unga kan påbörja det liv som hen önskar sig, och ha tillgång till exempelvis boende, sysselsättning, ett socialt nätverk och psykoterapi/traumabearbetning. För det krävs i regel praktiskt, emotionellt och socialt stöd under en längre period.

Det är viktigt att ansvarig kommun har en plan också för långsiktiga insatser och att den unga inte lämnas ensam efter den akuta fasen. Det krävs en aktiv, kontinuerlig och långsiktig samverkan mellan relevanta aktörer på lokal nivå, såsom kommun, hälso- och sjukvård och polis.

Läs mer om stöd, skydd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck i vägledningen *Våga göra skillnad* (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

Läs mer

På webbplatsen www.hedersfortryck.se finns mer information och tips om vidare läsning. Webbplatsen innehåller bland annat:

- Kunskap, forskning, vägledning och information kring hedersrelaterat våld och förtryck, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning.
- Webbutbildning och filmer.
- Yrkesanpassat material.
- Information kring stödtelefonen.
- Hänvisning till andra informationskällor, myndigheter, organisationer m.m.

Information och vägledning finns även hos Socialstyrelsen, www.socialstyrelsen.se, och Skolverket, www.skolverket.se.

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND